

RAMON BARTOMEUS (1832-1918): PERFIL HUMÀ I MUSICAL

MARIA TERESA GARRIGA

INTRODUCCIÓ

Ramon Bartomeus i Josep Anselm Clavé van ser coetanis, i entre ells hi va haver una gran rivalitat musical que es pot constatar quan es veuen les dates de concerts: tots dos celebraven els concerts el mateix dia i a la mateixa hora. Simultàniament, tots dos van oferir publicacions periòdiques semblants als concurrents dels seus respectius concerts, anomenades *Eco de Barcino* i *Eco de Euterpe*, i tots dos componien obres d'un estil molt similar. La major part de crítiques conservades sobre els seus concerts es troben en el *Diario de Barcelona*, on el crític els comentava tots dos en el mateix paràgraf. A la seva època, la popularitat dels dos personatges va ser similar, igual que el reconeixement per part del públic.

Actualment, les dades biogràfiques i de l'obra que tenim dels dos músics catalans són molt diferents, ja que en comparació de la gran quantitat de dades i de memòria històrica que es conserva sobre Clavé, sobre Ramon Bartomeus gairebé no hi ha res.

PERFIL HUMÀ DE RAMON BARTOMEUS

Ramon Bartomeus va néixer a Barcelona el 6 de gener de 1832.¹ Els seus pares eren Joaquim Bartomeus i Rosa Mola.² Bartomeus va estudiar música des de petit, des dels «quatre anys va començar a estudiar les primeres lliçons musicals amb el seu cosí Josep Fornelio, que a la seva vegada era el primer flauta del Gran Teatre del Liceu, mentre que als cinc anys Bartomeus ja va aprendre a tocar el vio-

1. Fernando de ARTEAGA Y PEREIRA, *Celebridades musicales: Biografías de los hombres más eminentes en la música*, Barcelona, Centro Editorial Artístico de Miguel Seguí, 1886, p. 620.

2. Autorització de casament de Ramon Bartomeus, fitxa 168, Arxiu Diocesà de Barcelona.

lí amb el professor Miquel Juandó, i als vuit anys ja tocava de segon violí al teatre dels Caputxins».³ Durant la seva joventut va estudiar piano amb Antoni Font (que havia estat deixeble del pianista Nogués)⁴ i posteriorment va estudiar harmonia i composició amb G. Balart.⁵

El fet que fos el seu cosí qui li ensenyés les seves primeres lliçons de música explica perquè Ramon Bartomeus va poder estudiar sent tan jove. La tradició musical de la família no acaba en el seu cosí, ja que aquest es va casar amb Raimunda Bartomeus Closes i van tenir un fill de nom José Fornelio Bartomeus, que també va ser un músic conegut de l'època.

El músic es va casar el dia 6 de març de 1855, a l'edat de vint-i-tres anys, amb Isabel Casanovas, de 19 anys.⁶ D'aquesta unió van néixer vuit fills: Antonio Bartomeus Casanovas, el 1856; Monserrate Bartomeus Casanovas, el 1859; Ramon Bartomeus Casanovas, el 1860; Enriqueta Bartomeus Casanovas, el 1865; Genaro Bartomeus Casanovas, el 1866; Federico Bartomeus Casanovas, el 1867; Teresa Bartomeus Casanovas, el 1870, i Joaquin Bartomeus Casanovas, el 1872.

Prenent les partides de naixement de tots els seus fills, s'ha pogut determinar els carrers on va viure el músic al llarg de la seva vida. Tots aquests carrers estaven situats entre el barri de Sant Pere i el barri de la Barceloneta, barris de classe mitjana, que tenien un preu de sòl baix. Tot i que va viure sempre en aquests barris, la supervivència de la seva família ens indica que el seu nivell econòmic era suficient per al seu manteniment i per evitar que la seva dona o els seus fills haguessin de treballar.

L'esposa de Ramon Bartomeus, Isabel Casanovas Trulls, va morir el dia 28 de febrer de 1909, a les cinc de la tarda, a l'edat de setanta-cinc anys, al carrer Antigua San Juan, número 1, entresòl.⁷ Mentre que ell va morir a Barcelona el 29 de novembre de 1918, i va ser enterrat al cementiri vell el dia 30 de novembre,⁸ sense que consti que hagués fet testament. «Tot i la popularitat que va tenir durant la seva vida, com a contemporani i competidor de Clavé, Bartomeus va morir de manera senzilla i humil, com havia estat tota la seva vida».⁹

A la seva època, Ramon Bartomeus va ser un músic reconegut pel públic i admirat per moltes entitats. Un cop mort, moltes el van homenatjar amb actes i escrits, com ara el següent, de l'Orfeó Català:

3. *La Publicidad (Hojas musicales)* (5 desembre 1919), p. 3.

4. Fernando de ARTEAGA Y PEREIRA, *Celebridades musicales: Biografías de los hombres más eminentes en la música*, Barcelona, Centro Editorial Artístico de Miguel Seguí, 1886. p. 621.

5. *Diccionario de la música española e hispanoamericana*, Madrid, Sociedad de Autores y Editores, 1999-2002, p. 278.

6. Llibre de naixements 298, assentament 201, any 1855, Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona. D'ara endavant, l'Arxiu serà esmentat amb les sigles AMAB.

7. Llibre de defuncions, assentament 2962, any 1909, AMAB.

8. Llibre duplicat de defuncions corresponent a l'any 1918, corresponent a la Parròquia de Santa Maria del Mar, Arxiu Diocesà del Bisbat de Barcelona. El duplicat del llibre de defuncions de l'any 1918 consta de 104 folis útils, amb 619 inscripcions. La inscripció de Ramon Bartomeus és la 557.

9. *La Publicidad (Hojas musicales)* (5 desembre 1919), p. 3.

Aquesta Junta Directiva s'enterà amb viu condol de la mort de l'excel·lent mestre i compositor, en Ramon Bartumeus i Mola, fundador de la Societat Choral Nueva Barcino de la seva digna Presidencia i propulsor entusiasta de l'obra d'en Clavé que tant ha contribuït a l'enaltiment moral del nostre poble i d'una manera especial de la nostra joventut treballadora.

L'Orfeó Catalá, continuador també de l'obra de l'inmortal Músic Poeta, ha sentit vivament la desaparició de un element tant entusiasta i valuós per a la vida musical de Catalunya, com el mestre Bartumeus, i en sessió celebrada ans d'air li tributà l'homenatge de la seva admiració i reconeixença enaltint les belles dots de l'excel·lent artista i fent constar en acta el sentiment que a la nostra Entitat ha produït la seva mort.

Al transmetre-li, doncs, les precedents manifestacions, l'Orfeó Catalá se fá honor en lloar la bona memoria del notable Mestre i fa vots per a que'l seu esperit i el seu bon record infonguin nou alé i entusiasme a la seva Societat Choral, per a prosseguir brillantment en la seva tasca Patriótica-cultural, que li assigná el seu eminent fundador, tributant aixís el millor homenatge a la seva bona memoria.¹⁰

Hi hagué actes d'altres tipus, com ara la trobada del dia 8 de desembre de la Sociedad Coral La Lira Martinense per portar una corona al mestre Ramon Bartomeus.¹¹

ACTIVITAT MUSICAL DE RAMON BARTOMEUS

L'activitat musical de Ramon Bartomeus es va desenvolupar en un context complex, on hi havia altres músics catalans que també exercien la seva professió, mitjançant balls, concerts corals, operes i activitats simfòniques, entre d'altres.¹²

Dins l'àmbit de la música coral, els músics més destacats de l'època, juntament amb Ramon Bartomeus, van ser Josep Anselm Clavé i els germans Tolosa.¹³

En referència a Ramon Bartomeus, actualment es coneixen dues facetes sobre la seva activitat professional. Una està formada per les diverses activitats que feia el músic durant tot l'any per subsistir, i l'altra està formada per les temporades de concerts que ofería entre maig i setembre amb diverses societats corals.

Del conjunt de les professions que va desenvolupar al llarg de la seva vida, actualment se'n té molt poca informació, i la poca que es té prové de fonts secun-

10. *La Publicidad (Hojas musicales)* (5 desembre 1919), p. 3.

11. Junta del 4 de desembre de 1918, *Llibre d'actes de la Sociedad Coral La Lira Martinense 1900-1922*.

12. Vegeu l'obra següent per a la biografia de Ramon Bartomeus: M. Teresa GARRIGA, *Biografia i catalogació de l'obra de Ramon Bartomeus i Mola*, treball d'investigació, Departament d'Art de la UAB, 2005.

13. Vegeu les obres següents per al moviment coral: Jaume CARBONELL, *Josep Anselm Clavé, i el naixement del cant coral a Catalunya*, Capellades, Galerada, 2000; Xosé AVIÑO, *La música i el modernisme*, Barcelona, Curial, 1985.

dàries: les partides de naixement dels seus fills, a través de les quals s'ha pogut determinar que Ramon Bartomeus treballava de músic entre els anys 1859 i 1860.¹⁴ Fins al 1865 no tornem a trobar cap document personal, i no és fins a la partida de naixement de la seva filla Enriqueta Bartomeus Casanovas que s'obtenen noves dades, com ara que era cafter¹⁵ de professió. Posteriorment, Ramon Bartomeus va treballar com a pianista durant l'any 1870, tal com consta en el certificat de naixement de la seva filla Teresa Bartomeus Casanovas.¹⁶ L'última dada que tenim sobre les professions de Ramon Bartomeus consta en el certificat de naixement del seu fill Joaquin Bartomeus Casanovas, el 1872. En aquell moment, treballava de professor.¹⁷

En l'àmbit de les temporades de concert, les primeres dades que es tenen de Bartomeus com a director de la Sociedad Coral La Esmeralda daten de 1863. Aquesta societat coral va formar part de l'Asociación Euterpense fins a l'any 1862, però just després de participar en el festival d'aquell mateix any va ser exclosa d'aquesta associació. No s'han trobat documents que expliquin aquest fet, però les causes podrien estar relacionades amb el fet que Bartomeus, l'any següent, el 1863, va dotar aquesta societat coral amb el seu propi repertori.

Tot i que actualment la major part de les seves obres conservades no indiquen la data de composició, entre les poques que sí que la indiquen no n'hi ha cap anterior a 1862. Aquest fet sembla que indica que Ramon Bartomeus va començar a compondre quan va haver de dotar d'un repertori propi la seva Sociedad Coral La Esmeralda a partir de l'escissió. D'aquestes dates s'han conservat composicions de Bartomeus com ara la *3era Marxa a Montserrat*, de 1862, i *Al combate*, de 1863.

A l'hora de planificar les temporades de concerts, el músic va imitar moltes de les característiques de les temporades de concerts que organitzava Clavé. Ramon Bartomeus celebrava els concerts entre el maig i l'octubre, el mateix dia i a la mateixa hora que el seu competidor, i fins i tot imitava altres elements, com ara els concerts benèfics.

La primera temporada de concerts on Ramon Bartomeus figura com a director de la Sociedad Coral La Esmeralda és la de 1863. Aquesta temporada es va iniciar el 21 de juny amb un concert benèfic, i es va celebrar al Jardí de les Delícies, el Criadero. Aquest concert no va ser l'únic benèfic de la temporada: els concerts del dia 7 d'agost i 15 i 20 de setembre també ho van ser.

La següent temporada, la de 1864, va ser molt fluixa a causa de la crisi econòmica i social que hi havia, juntament amb l'epidèmia de còlera que va afectar la ciutat de Barcelona. Posteriorment, el 1865, Ramon Bartomeus creà la Sociedad Coral Barcino (refundació de la Sociedad Coral La Esmeralda), societat amb la qual va fer concerts fins al 1888.

14. Llibre quart de naixements, assentament 4495, any 1860, AMAB.

15. Llibre tercer de naixements, assentament 3363, any 1865, AMAB.

16. Llibre primer de naixements, assentament 1424, any 1870, AMAB.

17. Llibre segon de naixements, assentament 2762, any 1872, AMAB.

Actualment tenim molt poques dades sobre les característiques de la Sociedad Coral Barcino, ja que no s'han conservat documents interns com ara llibres d'actes, reglament, correspondència, estats de comptes o llistes de socis, entre d'altres. Només en un exemplar d'*Eco de Barcino*, molt posterior a 1865, de 1872, hi consta una de les úniques descripcions conservades sobre els membres i el funcionament de la Societat:

He ahí lo que nosotros adelantamos haciendo estos conciertos, el pláceme de los concurrentes, y el tener entre nosotros que solo somos tristes obreros, aficionados al canto, la muy elegante Sociedad Barcelonesa.

A si, si, estamos resueltos á hacer por ella los mayores sacrificios, ya estudiando nuevas producciones ocupando en el estudio las horas de solaz, esperando tambien que la sociedad será condescendiente en venirnos á honrar con su asistencia, de cuyo afecto quedarán sumamente agradecidos.¹⁸

En aquest escrit es pot observar que la Sociedad Coral Barcino estava formada per obrers que en les seves hores lliures estudiaven les obres de Bartomeus de memòria. Aquest model de societat coral és quasi idèntic al de Clavé, i diferent de les societats corals dels germans Tolosa.

Ramon Bartomeus va continuar fent concerts amb aquesta Societat des de 1865 fins a 1888. La temporada de 1866 i les dues següents, la de 1867 i 1868, es caracteritzen per una activitat reduïda, amb pocs concerts cada temporada. Però la cadència de concerts comença a canviar l'any 1869, quan realment es comença a constatar una competència entre Bartomeus i Clavé, ja que durant les primeres temporades Ramon Bartomeus i la seva societat coral feien molts menys concerts que Clavé. En canvi, a partir de 1869, Bartomeus comença a augmentar el nombre de concerts per temporada i a fer-los el mateix dia que Clavé. Aquesta rivalitat també va repercutir en una baixada del preu de les entrades per part dels concerts organitzats per Bartomeus, justament a la meitat del cobrat per Clavé.

A partir de 1870 s'inicia una dècada de gran esplendor de la Sociedad Coral Barcino, ja que realitzen un gran nombre de concerts cada any i obtenen un gran èxit de públic en tots ells. A causa d'aquest èxit, la competència amb Clavé s'intensifica en molts aspectes, com ara que a partir del segon ball corejat de la temporada, el 26 de maig de 1870, Josep M. Moliné va passar a ser el director de l'orquestra. Moliné havia estat fins llavors el director de l'orquestra dels concerts organitzats per Clavé.

Dins d'aquesta dècada d'esplendor destaca la temporada de 1874, que va estar marcada per la mort de Clavé. En el seu honor, Bartomeus va compondre un himne anomenat *Una flor de la tomba*, on recordava fragments de les obres de Clavé i on exaltava algunes de les seves virtuts. A més, el 21 de juny va oferir un ball corejat benèfic per ajudar la família de Clavé, que es va celebrar a la plaça de Catalunya.

18. R. BARTOMEUS, «A los concurrentes», *Eco de Barcino*, núm. 1 (20 maig 1872), p. 2.

Tot i l'èxit de públic que tenien Ramon Bartomeus i la seva societat coral, a partir de 1880 es pot observar una progressiva reducció del nombre de concerts i de balls corejats que oferien. Alguns elements característics de les temporades anteriors es continuen mantenint, com ara una gran col·laboració de la societat coral amb les festes de la Mercè. En canvi, altres procediments emprats fins llavors canvien, com ara el fet que desapareixen els concerts benèfics i la col·laboració amb altres directors d'orquestra com ara Sampere o Tolosa. Aquesta decadència es fa més palesa el 1883, quan trobem l'última temporada regular de concerts que Ramon Bartomeus ofereix amb la Sociedad Coral Barcino. Aquesta temporada va estar marcada pel reduït nombre de concerts que es van oferir i pel fet que alguns dels membres de la Sociedad Coral Barcino participaren en la interpretació de l'òpera *Macbeth*, el 21 d'agost.

A partir d'aquest moment, no trobem cap més concert públic de Ramon Bartomeus ni de la Sociedad Coral Barcino fins a l'any 1888, quan aquesta societat coral reapareix amb motiu de l'Exposició Universal de Barcelona. Aquell any consta que la Sociedad Coral Barcino «va actuar en un concurs d'orfeons el dia 15 de novembre de 1888, en el qual van participar cinc entitats, la Sociedad Coral Barcino, la de Bilbao i tres de franceses, concurs que guanyà l'entitat de Bilbao. Les peces interpretades havien sortit de la ploma del mestre C. Martínez Imbert i dels mestres Bartomeus, de Saint-Saëns, d'A. Thomas i d'Armand Saintés».¹⁹

Aquest concurs aporta noves dades a la descripció del model de societat coral que podia ser la Barcino, ja que hi va haver d'interpretar una obra a vista.²⁰ Aquesta dada implica que els membres d'aquesta agrupació tenien coneixements musicals el 1888, fet que no passava el 1865. Això indueix a pensar que Bartomeus va iniciar el seu model de societat coral imitant el de les societats claverianes, però, a causa dels contactes que va tenir al llarg de la seva vida amb els germans Tolosa, va passar de tenir una organització coral similar a la de Clavé a tenir una organització coral com la dels germans Tolosa, on els membres tenien coneixements musicals.

En general, trobem alguns elements comuns a totes les temporades de concert de la Sociedad Coral Barcino. Un d'aquests elements és que la societat acostumava a tenir la col·laboració tant d'altres societats corals com d'altres formacions musicals. Altres elements eren que en cada temporada hi havia un concert que destinava els beneficis a tots o a alguns membres escollits per sorteig de la Sociedad Coral Barcino, i un concert que destinava els seus beneficis a Ramon Bartomeus. A més, en moltes temporades també trobem concerts amb finalitats benèfiques, que destinaven els seus guanys a diverses causes o al profit d'institucions.

Aquests concerts amb finalitats benèfiques, juntament amb la vinculació de Ramon Bartomeus amb altres actes socials, demostren com d'involucrat estava el compositor amb la societat barcelonina de l'època. Ramon Bartomeus i la seva societat coral, Barcino, van estar durant molts anys participant en les festes de la

19. Xosé AVIÑOÀ, *La música i el modernisme*, Barcelona, Curial, 1985, p. 13.

20. Xosé AVIÑOÀ, *La música i el modernisme*, Barcelona, Curial, 1985, p. 13.

Mercè de Barcelona i van obtenir un gran èxit de públic en totes. A més d'aquesta col·laboració regular, es troben altres actes esporàdics que relacionen la Sociedad Coral Barcino i Ramon Bartomeus amb la societat barcelonina, com ara la recepció per rebre els voluntaris catalans de Cuba el 1876.

ECO DE BARCINO

Bartomeus i el seu grup de cors van publicar entre 1872 i 1883 la revista *Eco de Barcino*, rèplica de *Eco de Euterpe* de Clavé, dels quals es conserven alguns exemplars a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

Eco de Barcino estava dedicat exclusivament als concurrents dels concerts. La seva periodicitat era irregular, segons els concerts, i va ser editada per la Sociedad Coral Barcino, dirigida per Ramon Bartomeus i la impremta era Francisco Sánchez i més endavant successors de N. Ramírez. La revista es publicava en català i castellà, i consistia en quatre pàgines escrites a dues columnes, format 22,5 × 16 centímetres.²¹ Aquesta publicació periòdica tenia un format similar en cadascun dels seus números, incloent-hi elements com ara els que es descriuen a continuació:

- La data del concert, el títol, el programa del concert, la formació o formacions, incloent el número d'integrants i els noms dels directors.

- Petites descripcions sobre elements musicals, com ara instruments, amb caràcter didàctic.

- Poesies i lletres de les obres que s'interpretaven en els concerts.

Tots els escrits i les poesies que hi figuren són de Bartomeus, excepte algunes que estaven firmades pels seus autors. També es deixava oberta la possibilitat que el públic als concerts pogués aportar escrits a la revista perquè els publicuessin en l'*Eco de Barcino*.²² En la revista es mencionava que es publicaria qualsevol escrit que fes alguna persona del públic, però amb l'excepció dels textos que fessin referència a idees polítiques.

Aquest diari és un document de treball molt important, ja que és una de les poques fonts que ens permet tenir notícies de les obres que va compondre i que va interpretar en audicions públiques.

A MANERA DE CONCLUSIÓ

En l'àmbit musical, Ramon Bartomeus no va esdevenir un director de cors i compositor de renom fins al 1863, quan va començar a fer concerts amb la Sociedad Coral La Esmeralda, i posteriorment, el 1865, amb la Sociedad Coral Barci-

21. Jacinto TORRES, *Las publicaciones periódicas musicales en España (1812-1990)*, Madrid, Instituto de Bibliografía Musical, 1991, p. 356.

22. R. BARTOMEUS, «Avisos», *Eco de Barcino*, núm. 5 (9 juny 1872), p. 20.

no. Aquesta activitat de director de cors i compositor va ser compaginada amb altres oficis, com ara músic, cafeter, mestre o pianista, entre d'altres.

Tot i que al llarg de la seva vida va oferir concerts juntament amb moltes altres societats corals, la Sociedad Coral Barcino és l'única que pot considerar-se exclusivament com a societat no claveriana, ja que és l'única de la qual no s'han trobat proves que tingués cap relació amb Clavé o les seves associacions. Moltes de les altres societats que van col·laborar amb Ramon Bartomeus, com ara la Sociedad Coral La Lira Martinense, provenien del moviment claveria i posteriorment hi van tornar.

Tota la documentació obtinguda en la recerca ens mostra la gran importància que Ramon Bartomeus va tenir en vida, a través de l'èxit de públic que tenien els concerts que oferia amb la Sociedad Coral Barcino durant més de vint anys, les favorables crítiques que n'obtenia i tots els homenatges que se li van tributar un cop mort. Aquests mateixos elements permeten observar la competència en el terreny artístic existent entre el músic i Clavé: tots dos celebraven els concerts el mateix dia, a la mateixa hora, van editar publicacions similars, tenien agrupacions corals organitzades de la mateixa manera i, fins i tot, rivalitzaven amb els preus dels espectacles que oferien i el nombre de societats corals que participaven en els seus concerts. Tot i aquest antagonisme, no hi ha constància que existís una diferència personal per a qüestions privades, fet que es demostra amb l'homenatge que li feu Bartomeus a Clavé quan aquest morí.

Bartomeus, un compositor que potser ha estat menystingut, de qui fins ara no s'han començat a estudiar les obres, ni en la vessant creadora ni en l'associativa, pot aportar noves perspectives a la música coral catalana del segle XIX. Una tasca que pensem continuar portant a terme, mitjançant l'estudi individual de les seves obres i les societats corals relacionades, i també mitjançant l'estudi comparat amb altres músics catalans, com ara Clavé i els germans Tolosa.